

ВАРІАТИВНІСТЬ УРОКІВ КОМПЕТЕНТНІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ГРАМОТИ (ЧИТАННЯ) ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Вашуленко О.В., науковий співробітник
відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України

У статті запропоновано визначення поняття «сучасний урок навчання грамоти», типи і види уроків читання в період навчання грамоти, наведено їхню структуру.

Ключові слова: урок, сучасний урок, типи уроків, дидактична структура уроку, навчання грамоти (читання), компетентнісний підхід.

Вашуленко О. В. Вариативность уроков компетентностно ориентированного обучения грамоте (чтение) первоклассников.

В статье предложено определение понятия «современный урок обучения грамоте», типы и виды уроков чтения в период обучения грамоте, приведена их структура.

Ключевые слова: урок, современный урок, типы уроков, дидактическая структура урока, обучение грамоте (чтение), компетентностный подход.

Vashulenko O. V. Variation of the lessons of competency orientated literacy training (reading) of the first-grader pupils.

The definition of "modern lesson of literacy training", types and kinds of reading lessons in the period of literacy training are proposed in the article, their structure is provided.

Keywords. Lesson, modern lesson, types of lessons, didactic structure of the lesson, literacy training (reading), competency-based approach.

Основною організаційною формою навчання в початкових класах є урок. В умовах запровадження компетентнісного підходу актуалізується проблема вдосконалення уроку, підвищення його якості й ефективності. Особливо загострюється потреба в переосмисленні питань, пов'язаних із моделюванням особистісно орієнтованого уроку навчання грамоти, оскільки на сучасному етапі змінюються передусім цілі навчання, а відповідно до них – зміст і методичне забезпечення.

Для сучасного етапу модернізації і розвитку загальної середньої освіти характерним є перехід від об'єкт-суб'єктної парадигми освіти до суб'єкт-

суб'єктної. Таке розуміння навчальної взаємодії (учитель-учень, учитель-учні) передбачає, що діяльність учителя й учнів будується на гуманістичних, особистісно орієнтованих засадах, виховання і навчання кожного учня здійснюється на основі розвитку його природних здібностей; забезпечує розвиток кожної дитячої особистості, формування ключових і предметних компетентностей.

Така міжособистісна педагогічна взаємодія реалізує базову потребу школяра в залученні її до соціуму і культури суспільства на основі рівноправного партнерства з учителем, характеризує готовність суб'єктів навчання до взаєморозуміння і взаємоповаги у процесі спілкування і діяльності [5, 883]. Крім цього, суб'єкт-суб'єктний характер відносин між учителем і учнем є запорукою збереження індивідуальності дитини, її унікальності, різноплановості у здібностях, можливостях, інтересах, потребах [5, 884].

З огляду на це відбувається переосмислення суті поняття «урок».

Уроки навчання грамоти – є особливим типом уроків, які характеризуються певними дидактичними особливостями, зумовленими такими чинниками:

- особливістю контингенту учнів класу;
- відмінностями у рівні підготовки дітей до школи;
- тривалістю уроку, який скорочено до 35 хв;
- необхідністю широкого використання ігрових форм навчання;
- обов'язковістю проведення динамічних пауз;
- відсутністю домашніх завдань;
- вербальним способом оцінювання навчальних досягнень першокласників;
- періодом навчання (добукварний, букварний, післябукварний);
- основним видом навчальної діяльності учнів на уроці;
- особливостями засвоєння першокласниками навчального матеріалу.

Засвоєння нового матеріалу шестирічними першокласниками на уроці відбувається в такій послідовності:

- 1) сприйняття навчального матеріалу;
- 2) формування вмінь і навичок практичного застосування знань у процесі виконання спеціальних тренувальних вправ;
- 3) практична діяльність, спрямована на закріплення навчального матеріалу, його осмислення і запам'ятовування;
- 4) повторення з метою поглиблення, удосконалення практичних умінь і навичок;
- 5) контроль, коригування (поточний і підсумковий).

Послідовність засвоєння першокласниками навчального матеріалу є для вчителя орієнтиром щодо виокремлення основних етапів уроку:

- 1) організація учнів до навчання;
- 2) постановка пізнавального завдання, мотивація учнів до роботи;
- 3) актуалізація відомого з метою підготовки до засвоєння нового;
- 4) ознайомлення з новим навчальним матеріалом;
- 5) усвідомлення, первинне закріплення;
- 6) рефлексія.

Залежно від типу уроку ці елементи займають різне місце і мають різну тривалість у його структурі.

Компетентісно орієнтований урок має створювати умови для всебічного розвитку учнів шляхом виконання ними різноманітної практичної діяльності, яка відповідає їхнім віковим особливостям. Такий урок сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей, особистісних якостей, які дають можливість ефективно діяти в різних життєвих ситуаціях. Головною метою такого уроку є формування дитячої особистості, розкриття і розвиток її природних здібностей. Завдання таких уроків – не тільки засвоєння знань, а й засвоєння й усвідомлення способів навчальної діяльності.

Таким чином, основними ознаками сучасного уроку навчання грамоти є:

- спрямованість на особистість учня (головна мета уроку – розвиток особистості учня у процесі навчання, набуття ним не тільки пізнавального, але й соціального досвіду, формування ключових і предметних компетентностей у процесі опанування різних навчальних предметів);
- співпраця, співтворчість учителя й учнів;
- взаєморозуміння і взаємоповага у процесі спілкування і навчальної діяльності;
- виховання і навчання кожної дитини на основі розвитку її природних здібностей;
- використання педагогом сучасних педагогічних технологій;
- урахування впливу предметного та інформаційного середовищ;
- системний підхід до моделювання уроку;
- варіативність і гнучкість структури уроку;
- оптимізація організаційних форм роботи на уроці.

Отже, сучасний урок навчання грамоти – це форма організації спільної діяльності вчителя й учнів на основі суб'єкт-суб'єктивної та полісуб'єктивної взаємодії, у процесі якої вчитель уміло використовує всі можливості для розвитку особистості учня, набуття ним не лише пізнавального, а й соціального досвіду, формування ключових і предметних компетентностей, виховання моральних якостей дитячої особистості.

Урок як цілісна система, що реалізує освітню, виховну й розвивальну функції навчання, є багатогранним і багатоплановим. Він є частиною навчального курсу, теми і розв'язує конкретні дидактичні завдання на окремо взятому відрізку навчального процесу. Залежно від того, яку дидактичну мету реалізують на уроці й на якому навчальному матеріалі він побудований, розрізняють такі типи уроків читання в період навчання грамоти:

- урок вивчення нового навчального матеріалу;
- урок формування і вдосконалення вмінь і навичок;

- урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок;
- урок узагальнення і систематизації знань;
- урок повторення і корекції знань, умінь і навичок;
- комбінований урок.

З метою підвищення пізнавальної активності першокласників, мотивації їх до навчальної діяльності, формування вмінь вирішувати нестандартні завдання, творчо використовувати знання, уміння і способи діяльності вчитель широко застосовує нестандартні уроки читання: урок-гра, урок-казка, урок-спектакль, урок-інсценізація, урок-конкурс, урок-подорож, урок-проект, інтегрований урок, урок розвитку творчих здібностей тощо. На таких уроках учитель має можливість пропонувати учням широку палітру завдань в ігровій формі, на що орієнтує сучасна програма.

На уроках навчання грамоти вчителеві потрібно урізноманітнювати види діяльності з урахуванням психофізіологічних особливостей першокласників, використовувати на уроці цікавий матеріал, ігрові ситуації, спрямовані на те, щоб зняти напругу, орієнтувати увагу учнів з одного навчального завдання на інше тощо. З огляду на різний рівень дошкільної підготовки першокласників, особливого значення набуває індивідуалізація навчання і диференційований підхід до формування навички читання в букварний період навчання грамоти першокласників.

Процес навчання грамоти проходить у три етапи: *добукварний, букварний і післябукварний*. На кожному з них реалізують специфічні завдання, застосовують різні технології, методи та форми організації навчальної діяльності учнів.

У *добукварний період* на уроках читання реалізуються важливі навчально-виховні завдання з української мови, які мають підготовчий характер, а саме: формування загальнонавчальних умінь і навичок; розвиток усного мовлення (уміння слухати й розуміти усне мовлення, говорити); формування елементарних аналітико-синтетичних умінь у роботі над зв'язним висловлюванням, реченням, словом, звуками мовлення.

Уроки читання в добукварний період моделюються з урахуванням особливостей уваги шестирічних першокласників – учні цього віку не можуть протягом тривалого часу займатися однією справою і швидко стомлюються. З огляду на обмежені можливості дітей зосереджувати увагу на навчальних об'єктах учитель має частіше змінювати види навчальної роботи, вносити у процес виконання навчальних завдань елементи ігрової діяльності. Водночас пізнавальна діяльність учнів на кожному етапі уроку має спрямовуватися на досягнення його мети і завдань.

Зміст уроків читання в підготовчий період навчання грамоти зумовлений характером поставлених навчально-виховних завдань. Незважаючи на те, що кожен урок добукварного періоду має свою основну тему й мету, до змісту їх вноситься кілька видів робіт, спрямованих на закріплення засвоєного учнями на попередніх уроках.

З огляду на це у підготовчий період використовують уроки таких типів: урок вивчення нового навчального матеріалу; урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Протягом *букварного періоду* на уроках читання першокласники оволодівають початковими вміннями читати за букварем. Крім цього, продовжується робота з розвитку усного мовлення. *Завдання букварного періоду*: забезпечити загальний розвиток учня, його емоційної і почуттєвої сфери; створити передумови для засвоєння способів позначення звуків буквами; формувати початкову навичку читання; виховувати почуття любові до рідного слова, своєї мови, культури, до рідного краю, а також – зберегти і постійно підтримувати бажання вчитися.

У букварний період навчання грамоти проводяться такі уроки читання: урок вивчення нового навчального матеріалу; урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань; урок повторення і корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Основне завдання уроків читання у *післябукварний період* – удосконалювати в першокласників навичку читання; відпрацьовувати темп і виразність читання, які безпосередньо залежать від рівня усвідомленості змісту тексту. Одночасно слід продовжувати застосування вправ на звуковий і звуко-буквений аналіз, розширювати роботу з розвитку усного мовлення і творчих здібностей учнів.

Структура уроку післябукварного періоду уже нагадує собою урок літературного читання, оскільки, одним із завдань цього періоду – є підготовка учнів до роботи з підручником «Літературне читання».

На цьому етапі навчання проводять уроки таких типів: урок формування і вдосконалення вмінь і навичок; урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань; урок повторення і корекції знань, умінь і навичок; комбінований урок, нестандартний урок.

Першокласникам не задають домашніх завдань, а їхню навчальну діяльність оцінюють вербально. Тому в період навчання грамоти не проводять спеціальних уроків перевірного типу. Виявлення рівня знань, перевірку їх здійснюють у процесі роботи на кожному уроці.

Розглянемо структуру уроків читання в період навчання грамоти, зупинившись на характеристиці уроків кожного типу (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Типи уроків навчання грамоти (читання), їхня мета та структура

Тип уроку	Мета уроку	Структура уроку
Урок вивчення нового навчального матеріалу	Свідоме оволодіння учнями новим навчальним матеріалом та новими способами діяльності	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Актуалізація опорних знань. 3. Постановка пізнавального завдання, мотивація

		<p>навчальної діяльності учнів.</p> <p>4. Сприймання й усвідомлення нового матеріалу, осмислення зв'язків і відношень в об'єктах вивчення.</p> <p>5. Застосування нових знань і вмінь у практичній діяльності.</p> <p>6. Рефлексія</p>
<p>Урок формування і вдосконалення вмінь і навичок</p>	<p>Повторення і закріплення засвоєних раніше знань із застосуванням уже сформованих вмінь і навичок; формування в учнів нових вмінь і навичок, удосконалення і закріплення їх на основі виконання системи вправ</p>	<p>1. Організація учнів до роботи на уроці.</p> <p>2. Актуалізація і корекція опорних знань і практичного досвіду учнів.</p> <p>3. Постановка пізнавального завдання, мотивація учіння учнів.</p> <p>4. Вивчення правил і способів дій (підготовчі вправи).</p> <p>5. Первинне застосування набутих знань (пробні вправи).</p> <p>6. Застосування учнями знань і дій у стандартних умовах для вироблення навичок (тренувальні вправи).</p> <p>7. Творче перенесення знань і навичок у нові чи змінені</p>

		<p>умови для формування вмінь (творчі вправи).</p> <p>8. Рефлексія</p>
<p>Урок закріплення й застосування знань, умінь і навичок</p>	<p>Реалізація засвоєних знань і вмінь в інтелектуальній або практичній діяльності учнів.</p> <p>Використання цього типу уроку передбачає наявність в учнів певної кількості попередньо засвоєних знань, умінь і навичок, які шляхом послідовного виконання учнями навчальних завдань ведуть до досягнення дидактичної мети</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Відтворення і корекція опорних знань, умінь і навичок, необхідних учням для самостійного виконання практичного завдання. 3. Мотивація навчальної діяльності, усвідомлення учнями практичної значущості знань, умінь і навичок. 4. Осмислення змісту і послідовності застосування практичних дій. 5. Виконання учнями завдань під контролем і з допомогою вчителя. 6. Узагальнення і систематизація учнями результатів своєї роботи. 7. Рефлексія
<p>Урок узагальнення і систематизації знань</p>	<p>Перевірка і встановлення рівня оволодіння учнями способами пізнавальної діяльності; повторення,</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Постановка пізнавального завдання, мотивація учіння учнів.

	корекція і більш глибоке осмислення навчального матеріалу; систематизація знань, приведення їх у цілісну систему	3. Систематизація й узагальнення засвоєних знань, умінь і навичок. 4. Рефлексія
Уроки повторення, корекції, узагальнення і систематизації знань і вмінь	Повторення й узагальнення здобутих на попередніх уроках знань і вмінь, приведення їх у систему, корекція знань і вмінь учнів з метою усунення помічених прогалин	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Постановка пізнавального завдання, мотивація навчальної діяльності учнів. 3. Відтворення і корекція опорних знань, перевірка уміння застосовувати їх у практичній діяльності. 4. Повторення знань і вмінь учнів шляхом застосування їх у стандартних і в змінених (нестандартних) умовах. 5. Узагальнення і систематизація понять, засвоєння системи знань і застосування їх для пояснення нових фактів і виконання практичних завдань. 6. Рефлексія
Комбінований урок	Комбінований урок як поєднання структурних елементів уроків різних	1. Організація учнів до роботи на уроці. 2. Перевірка раніше

	<p>типів передбачає досягнення двох або більше дидактичних цілей</p>	<p>засвоєних знань.</p> <p>3. Постановка пізнавального завдання, мотивація навчальної діяльності учнів.</p> <p>4. Засвоєння нових знань, умінь і навичок.</p> <p>5. Закріплення знань, умінь і способів діяльності, застосування їх у різних ситуаціях.</p> <p>6. Рефлексія</p>
--	--	---

Важливим завданням читання в 1 класі є пробудження у школярів інтересу до дитячої книжки, формування початкових умінь самостійно працювати з нею.

Уроки читання є основною формою підготовки молодших школярів до самостійної читацької діяльності. Позакласне читання – невід’ємний складник курсу читання в початковій школі. Метою уроків і занять з позакласного читання є ознайомлення учнів із широким та доступним колом дитячого читання, формування в них інтересу до читацької діяльності, спеціальних умінь самостійно і продуктивно працювати з дитячою книжкою, орієнтуватися у світі книжок і вибирати їх для задоволення пізнавальних потреб, накопичення досвіду спілкування з дорослими та однолітками на основі прочитаного, ознайомлення з різними формами проведення цікавого й змістовного дозвілля з книжкою.

Такі вміння відпрацьовуються на спеціально відведених заняттях, які традиційно називають *уроками позакласного читання*.

Урок позакласного читання в 1 класі інтегрує два основні напрями: організацію слухання-розуміння учнями твору, що його читає вчитель, і безпосередню роботу з дитячою книжкою (читання-розглядання).

У добукварний і букварний періоди, коли учні ще недостатньо опанували грамоту, вони, з допомогою педагога вчаться сприймати текст на слух, тобто слухати-розуміти читання дорослого, а потім співвідносити прослухане з позатекстовою інформацією – окремими написами на обкладинці і форзацах книжки (прочитує вчитель) та ілюстраціями.

Поступово вчитель залучає школярів до самостійного прочитування знайомих складів, слів на обкладинці книжки, а пізніше – у кінці букварного та післябукварного періоду – до самостійного читання.

Робота за зазначеними вище напрямками передбачає оволодіння першокласниками знаннями, вміннями, способами діяльності, які забезпечать взаємодію читача (слухача) з книжкою і текстом.

Крім того, учитель ознайомлює першокласників із поняттями *бібліотека*, *бібліотекар*, із видами бібліотечно-бібліографічної допомоги (книжковою виставкою, тематичною полицею), з основними санітарно-гігієнічними вимогами до читання, з правилами збереження книжки, правилами поведження в бібліотеці, читальній залі.

Така цілісність системної підготовки учнів-читачів у період навчання грамоти досягається за допомогою таких типів уроків: комбінований урок; урок з позакласного читання; бібліотечний урок.

Комбінований урок складається з двох основних частин, кожна з яких має свої завдання і свій навчальний матеріал.

Перша частина уроку – це аналітико-синтетична робота першокласників із буквами, складами, словами, тобто відпрацювання навички читання на матеріалі Букваря (орієнтовно 10-15 хвилин).

Друга частина – це заняття з позакласного читання. Навчальний матеріал – кожного разу нова доступна дитяча книжка (орієнтовно – до 20 хвилин один раз на 2 тижні). Якщо учні класу мають достатній рівень розвитку навички читання, учитель може проводити заняття з дитячою книжкою протягом усього уроку.

У цій частині уроку виділяються такі основні компоненти:

– підготовка дітей до сприймання навчального матеріалу, яка дасть можливість активізувати в пам'яті першокласників набуті знання чи сформувати в них реальні уявлення про основні художні образи, предмети, про які йтиметься у змісті твору;

– загальне ознайомлення з книжкою чи твором під керівництвом учителя: доцільно продемонструвати її, обговорити назву, прочитати прізвище автора, а потім дати учням самостійно розглянути (вона має знаходитися на кожній парті);

– виразне читання (та перечитування) вчителем обраного твору. Перед читанням він дає завдання — на що звернути увагу під час слухання;

– колективне обговорення прослуханого твору (бесіда за прочитаним, роздуми учнів);

– повторний розгляд книжки, у якій вміщено твір, з метою співвіднесення його змісту з ілюстраціями, написами на обкладинці, щоб наочно переконатися, що це саме той твір, який щойно прочитав учитель; обмін враженнями про розглянуту книжку;

– рекомендації щодо можливої самостійної діяльності учнів з дитячими книжками, які є в класі чи вдома, у позаурочний час.

Ураховуючи рівень розвитку в учнів навички читання, інших видів мовленнєвої діяльності, читацьких потреб, учитель може відводити на роботу з дитячою книжкою в букварний період не 20 хв., а до 35 хв., тобто цілий урок, що дає можливість протягом уроку збільшити в часі тривалість розглядання книжки, ширше організувати інсценізацію, ілюстрування, проведення літературних ігор тощо.

У період навчання грамоти педагог планує окремо заняття, які проводяться в шкільній (районній, міській дитячій) бібліотеці. Їхньою метою є ознайомлення першокласників із бібліотекою, читальною залою, книжковою виставкою, тематичною полицею; розширення уявлень учнів про багатство і розмаїтість книжкового світу. Під час таких занять школярі удосконалюють уміння читання-розглядання книжок (самостійно виділяти

написи, розглядати ілюстрації на обкладинках та всередині знайомих і незнайомих книжок, співвідносити їх зі змістом твору тощо).

Отже, урок є основною формою організації процесу навчання грамоти (читання), кожен його тип характеризується відповідною структурою, принципами упорядкування структурних компонентів та взаємозв'язками між ними. Використання різних типів і видів уроків читання в період навчання грамоти дає можливість педагогу будувати систему занять, яка становить цілісну технологію навчання, зробити його цікавим, пізнавальним і продуктивним.

Література

1. Вашуленко М. С. Методика навчання грамоти / М. С. Вашуленко // Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – С. 33-73.
2. Вашуленко М. С. Навчання грамоти в 1 кл.: Посіб. для вчителя. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 128 с.
3. Вашуленко М.С. Навчання рідної мови // Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я. Савченко – К.: Видавництво «Початкова школа», 2002. – С. 126 – 158.
4. Джежелей О. В., Ємець А. А. Позакласне читання. 1-4 класи: методичні поради, розробки уроків. – Х.: Вид. група «Основа», 2007.— 176 с.
5. Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / В. Кремень; Акад. пед. наук України; головний ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи [Текст]: навч. посіб. для студентів ВНЗ / І. В. Малафіїк. – Київ : Слово, 2015. – 630 с.
7. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн. – К.: Грамота, 2012. – С. 504.
8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О.І.Пометун, Л.В.Пироженко. За ред.. О.І.Пометун. - К.: Видавництво А.С.К., 2004-192 с.

Вашуленко О.В. Варіативність уроків компетентнісно орієнтованого навчання грамоти (читання) першокласників / Оксана Вашуленко // Початкова школа. 2016. – № 12. – С. 9-13.